

આધુનિક સમયમાં મહિલા સશક્તિકરણ એટલે શિક્ષણ અને સંસ્કારનો સમન્વય

Dr. Tejasviben M. Jani

Assistant Professor

Shri. I. J. Patel M.Ed Course, Mogri

Mo.8160337037, Emailid: tejasvi10114@gmail.com

સારાંશ

સ્ત્રી એ જ્ઞાન, પ્રેમ, અને સંસ્કૃતિની જીવાદોરી છે. સમાજની રચનામાં સ્ત્રીનું યોગદાન અત્યંત અગત્યનું છે. માતા, બહેન, પત્ની અને દિકરી તરીકે, સ્ત્રીના વિવિધ રૂપો સમાજના દરેક સ્વરૂપમાં પોતાની છાપ છોડી જાય છે. પરંતુ આજના સમય માં, આધુનિકતા અને આર્થિક માળખામાં થયેલા ફેરફારોને લીધે ઘણી વખત સ્ત્રીના મૂળ સંસ્કાર અને કુદરતી શક્તિ પર પ્રભાવો પડી રહ્યા છે. આ લેખમાં આપણે ચર્ચા કરીશું કે કેમ સ્ત્રીનું મહત્વ અનેક દિશાઓમાંથી અસીમ છે, કેવી રીતે તે કુદરતી અને આધુનિક દૃષ્ટિકોણથી સમાજને આકાર આપે છે, અને કયા પડકારો સામે આજની સ્ત્રીને પોતાની મૂળ શક્તિ અને સંસ્કારો જાળવવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડે છે. સમાજનું સ્વરૂપ, તેની સંસ્કૃતિ અને વિકાસ સ્ત્રીના યોગદાન વગર અધૂરો છે. પરંપરાગત રૂપે, માતા, બહેન, પત્ની અને દિકરી તરીકેની ભૂમિકાઓ આપણને સંસ્કારો, પ્રેમ અને સૌહાર્દતાનું પાઠ શીખવે છે. આધુનિક યુગમાં, જ્યાં એક તરફ સ્ત્રી આર્થિક સ્વતંત્રતા, ઉચ્ચ શિક્ષણ અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી રહી છે, ત્યાં બીજી તરફ કુટુંબ અને સમાજના મૂળ સંસ્કારો જાળવી રાખવાની જવાબદારી પણ એટલી જ મહત્વપૂર્ણ છે. સમાજને સુધારવા અને આગળ વધારવા માટે, સ્ત્રીની શક્તિને ઓળખી અને તેની પ્રેરણાદાયક ભૂમિકાને માન્યતા આપવી અનિવાર્ય છે. જ્યારે સ્ત્રી પોતાના આત્મવિશ્વાસ અને કુદરતી શક્તિ દ્વારા પરિવર્તન લાવે છે, ત્યારે એ માત્ર પરિવારના સુખાકારી જ નહીં, પરંતુ સમગ્ર સમાજના વિકાસનું કારણ બને છે. મહિલા સશક્તિકરણ એ સ્ત્રીઓના આત્મસાતને ઉત્કર્ષ માટે અતિ આવશ્યક છે. કારણ કે આધુનિક પુરુષ પ્રધાન સમાજમાં સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય કે સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રીઓની ભાગીદારનું પ્રમાણ ખૂબ જ ઓછું છે. એટલે આ બધા ક્ષેત્રોથી મોટા પ્રમાણમાં મહિલાઓ વચિત રહી છે. એટલે આ બધા ક્ષેત્રોમાં નિર્ણય પ્રક્રિયા સહભાગિતા અને સક્રિયતા દ્વારા સ્વયંના વિકાસ માટે મહિલા સશક્તિકરણની આવશ્યકતા રહે

છે. આપણી રાજ્યવ્યવસ્થા, જીવનવ્યવહાર તથા શિક્ષણ વ્યવહારમાં કેટલાક નકારાત્મક વિચારો અને વ્યવહારોએ પ્રવેશ કર્યો છે. જેથી સ્ત્રી સન્માન અને સ્ત્રીઓના દરજ્જાને લૂણો લાગ્યો છે. મહિલાઓ પાછળ રહે તો દેશ આગળ નહીં વધી શકે. પ્રસ્તુત સંશોધનપત્ર સંશોધકના મહાશોધનિબંધના એક ભાગ રૂપે હોય, તેમાં મહિલા સશક્તિકરણ વિભાવના, બંધારણમાં સ્ત્રીઓ અંગેની જોગવાઈઓ, મહિલા સશક્તિકરણની આવશ્યકતા, મહિલા સશક્તિકરણનું મહત્વ, સ્ત્રીઓનો વિવિધ ક્ષેત્રે જ્ઞાનો. જન્મો બંધારણીય સુધારો વગેરેની સુધેરે ચર્ચા કરી છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: મહિલા સશક્તિકરણ, બંધારણમાં સ્ત્રીઓ અંગેની જોગવાઈ

પરિચય

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં "નારી તું નારાયણી" – આ લોકપ્રિય કહેવત આપણને યાદ કરાવે છે કે સ્ત્રી એ માત્ર પુરુષની સમકક્ષ નથી, પણ પુરુષથી વધુ ઊંચા સ્તરનું સ્થાન ધરાવે છે. સમાજના પ્રત્યેક પાસાંમાં સ્ત્રીનો જ્ઞાનો, સાતત્યપૂર્ણ સંસ્કારનું સિંચન અને પરિવર્તન લાવવામાં તેની અભૂતક શક્તિ દર્શાવે છે. સ્ત્રી એ જ્ઞાન, પ્રેમ, અને સંસ્કૃતિની જીવાદોરી છે. સમાજની રચનામાં સ્ત્રીનું યોગદાન અત્યંત અગત્યનું છે. માતા, બહેન, પત્ની અને દિકરી તરીકે, સ્ત્રીના વિવિધ રૂપો સમાજના દરેક સ્વરૂપમાં પોતાની છાપ છોડી જાય છે. પરંતુ આજના સમય માં, આધુનિકતા અને આર્થિક માળખામાં થયેલા ફેરફારોને લીધે ઘણી વખત સ્ત્રીના મૂળ સંસ્કાર અને કુદરતી શક્તિ પર પ્રભાવો પડી રહ્યા છે. આ લેખમાં આપણે ચર્ચા કરીશું કે કેમ સ્ત્રીનું મહત્વ અનેક દિશાઓમાંથી અસીમ છે, કેવી રીતે તે કુદરતી અને આધુનિક દૃષ્ટિકોણથી સમાજને આકાર આપે છે, અને કયા પડકારો સામે આજની સ્ત્રીને પોતાની મૂળ શક્તિ અને સંસ્કારો જાળવવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડે છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં "નારી તું નારાયણી" – આ લોકપ્રિય કહેવત આપણને યાદ કરાવે છે કે સ્ત્રી એ માત્ર પુરુષની સમકક્ષ નથી, પણ પુરુષથી વધુ ઊંચા સ્તરનું સ્થાન ધરાવે છે. સમાજના પ્રત્યેક પાસાંમાં સ્ત્રીનો જ્ઞાનો, સાતત્યપૂર્ણ સંસ્કારનું સિંચન અને પરિવર્તન લાવવામાં તેની અભૂતક શક્તિ દર્શાવે છે. કુદરતી શક્તિ અને અદ્ભુત ક્ષમતાઓ કુદરતે સ્ત્રીને એક અલૌકિક શક્તિ આપી છે.

• **શક્તિનું રૂપાંતર:** સ્ત્રી એક દેહમાંથી બીજા દેહનું સર્જન કરીને સમાજ (વંશ) નું નિર્માણ કરી શકે છે. આ કુદરતી પ્રક્રિયા દ્વારા, નવી પેઢીઓની રચના થાય છે અને સંસ્કૃતિ સતત પ્રગટ થાય છે.

• **પરિવર્તન અને સંસ્કૃતિ:** જ્યારે સમાજને સુધારવાની વાત આવે છે, ત્યારે સ્ત્રીના હાથમાં જ આ દિશાનો નકશો હોય છે. તેના નિર્ણય અને ક્રિયાઓથી, સમાજમાં પરિવર્તનનો બીજ રોપાય છે.

❖ **મહિલા સશક્તિકરણ એટલે શું ?**

મહિલા સશક્તિકરણમાં શક્તિ મહત્વની ગણી શકાય. જેમાં બળ, પ્રભાવ અભિપ્રેત છે. સશક્તિકરણ એટલે વંચિતતાનો અભાવ તથા વિવિધ ક્ષેત્રોમાં સ્થાન, નિર્ણય પ્રક્રિયામાં ભાગીદારી તથા નીતિ ધડતરમાં સમાજની સ્વતંત્રતા દ્વારા વધુ સક્રિય અને સશક્ત થવા માટેની પ્રક્રિયા છે.

મહિલા સશક્તિકરણ એક પ્રક્રિયા છે. સ્ત્રી અને પુરુષ સમાન શક્તિ, સમાજ સ્વતંત્રતા અને સમાજનું સરખું યોગદાન, સરખી વિચારસરણી સાથે તેને સંબંધ આ બધું જ કરવું હોય તો મહિલાઓએ શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક રીતે સશક્ત થવું પડે. સત્તા મેળવવી પડે તે અનિવાર્ય છે. "શક્તિશાળી બનવું" નો પ્રચલિત શબ્દ સશક્તિકરણમાં સમાયેલો છે.

મહિલા સશક્તિકરણની વિભાવના:

મહિલા સશક્તિકરણ એટલે મહિલાનું વધુ શક્તિશાળી બનવું સ્ત્રીઓ કુટુંબ અને સમાજમાં પુરુષ સમોવી બની આત્મનિર્ભર બને તેવા પ્રયાસો થાય છે. સામાજિક ચળવળો દ્વારા મહિલાઓને સંગઠિત વિકાસ માટેના અવરોધો દુર થાય છે. આમ. મહિલા સશક્તિકરણ એ

એડમ્સના જણાવ્યા પ્રમાણે સશક્તિકરણ એટલે વ્યક્તિ જૂથ સમુદાય કે ચોક્કસ સમૂહ દ્વારા પ્રત્યેક સંજોગો ઉપર અંકુશ ધારણ કરી અને ઈચ્છિત લક્ષ્ય હાંસલ કરવાની સ્થિતિએ સશક્તિકરણ કહી શકાય.

આ અર્થમાં કોઈ એક સમૂહ કે જૂથ પોતાના આત્મા-સન્માનને ઠેસ પહોંચાડ્યા વગર પોતાની ક્ષમતાઓ બહાર લાવવા માટે સંપૂર્ણ સ્વનિર્ભર થવાની બાબતને સશક્તિકરણ કહી શકાય. "કોઈ ચોક્કસ સ્થાન કે સમુદાયને રાજનૈતિક પ્રભાવ અને કાયદાકીય માધ્યમથી સત્તા અને અધિકારો પ્રાપ્ત કરવા માટે કરવામાં આવતી સહાયની વ્યવસ્થા એ સશક્તિકરણ છે." જે.કે. પિલ્લાર્થના મતે આ એક બહુપરિમાણીય એવી

પ્રક્રિયા છે. જે સ્ત્રીને પોતાના વ્યક્તિત્વની અનુભૂતિ થાય તેમજ દરેક ક્ષેત્રમાં તેને મળવા પાત્ર સ્થાન મળે તે આવશ્યક ગણાવી શકાય.

સશક્તિકરણ અભિગમ પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષોની સમાન સ્થિતિ નથી એટલે આ સ્થિતિ બદલવા અને સમાનતા લાવવા મહિલા સશક્તિકરણ જરૂરી છે.

❖ મહિલા સશક્તિકરણની આવશ્યકતા:

(૧) ભારતમાં નારી શક્તિને બિરદાવી શકાય તેવાં અનેક ઉદાહરણો જોવા મળે છે. મહિલાઓ સામાજિક, રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક વગેરે ક્ષેત્રોમાં પોતાનું યોગદાન આપી શકે તે માટે મહિલા સશક્તિકરણ આવશ્યકતા છે.

(૨) જે દેશમાં મહિલા સુખી છે. તે દેશની પ્રજા સુખી અને સમૃદ્ધ છે. તેથી સમૃદ્ધિનો વેગ આપવા માટે સશક્તિકરણ આવશ્યક બનશે.

(૩) મહિલાઓને નડતરરૂપ પ્રશ્નો અંગે તથા અન્ય નીતિ ઘડતર અને તેના અમલમાં જો મહિલા ભાગીદારી નોંધાવે તો તે ઘડાયેલી નીતિ તથા જેમને લગતા નિર્ણય થયા છે તેને અસરકારક રીતે લાગુ કરી શકાય. તેથી મહિલા સશક્તિકરણની આવશ્યકતા છે.

(૪) મહિલાઓમાં પણ એક એવી માનસિકતા ઘર કરી ગયેલ છે કે પોતે અબળા છે પુરુષ જેટલી શક્તિશાળી નથી. તેથી તે અમુક પ્રકારના કાર્યો ન કરી શકે. આ માનસિકતામાંથી મહિલાઓને બહાર લાવવા માટે પણ મહિલા સશક્તિકરણની ખૂબ જ આવશ્યકતા છે.

આમ. મહિલા સશક્તિકરણ દ્વારા મહિલાઓને આત્મનિર્ભર અને આત્મવિશ્વાસુ બનાવવામાં આવે છે. સમાજમાં મહિલાઓને સ્થાન, માન અને મોભો જળવાય રહે તેવા પ્રયાસો હાથ ધરવામાં આવે છે.

❖ મહિલા સશક્તિકરણનું મહત્વ:

(૧) ભારત વર્ષમાં પ્રાચીન કાળથી સ્ત્રીઓના સન્માનની ભાવના અગ્રસ્થાને રહી છે. પ્રજા વિકાસના પાયાના ગુણો. નિર્ભયતા, સત્ય-નિષ્ઠા, પ્રમાણિકતા આદી ગુણોની જાગૃતિ લાવવા માટે મહિલા સશક્તિકરણ આવશ્યક ગણાવી શકાય.

(૨) મહિલાઓની સક્રિયતા સમસ્યાઓને સમજવામાં અને સમાધાન સાધવામાં ઉપકારક સાબિત થશે

(૩) મહિલાઓના યોગદાનથી વિકાસને ગતિ મળશે તો આખરે તો માનવ સમુદાયનો જ વિકાસ(૪) મહિલા સશક્તિકરણના માધ્યમથી મહિલા પુરુષ સમોવડી બની શકશે.

(૫) શિક્ષણ મેળવેલી મહિલા સામાજિક રૂઢિઓ જેવી કે બાળ લગ્ન, કન્યા વિક્રય, પ્રૌઢ લગ્ન, ભૂવા, ભૂત તેમજ સ્ત્રીભૂણ હત્યા જેવી બાબતોને વશ ન થતા સમાજ સુધારાને સારો વેગ આપી શકશે

(૬)) રાજ્ય સરકાર દ્વારા અલાયદા મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગની પણ રચના કરવામાં આવી છે. મહિલા સશક્તિકરણ દ્વારા રોજગારલક્ષી, વ્યાપારલક્ષી અને ગુરુ ઉદ્યોગલક્ષી તાલીમ સાથે આર્થિક સહાય પૂરી પાડવામાં મહિલા આર્થિક વિકાસ નિગમની સ્થાપના કરવામાં આવી.

(૭) રાજ્ય સરકાર દ્વારા અલાયદા મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગની પણ રચના કરવામાં આવી છે. મહિલા સશક્તિકરણ દ્વારા રોજગારલક્ષી, વ્યાપારલક્ષી અને ગૃહ ઉદ્યોગલક્ષી તાલીમ સાથે આર્થિક સહાય પૂરી પાડવામાં મહિલા આર્થિક વિકાસ નિગમની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. મહિલા સશક્તિકરણ એ સ્ત્રી વિકાસની નવી દિશા પૂરી પાડે છે.

❖ ✨ સ્ત્રીઓનો વિવિધ ક્ષેત્રે જ્ઞાનો:

(૧) કુટુંબના વિકાસમાં સ્ત્રીઓનો જ્ઞાનો

(૨) આર્થિક વિકાસમાં જ્ઞાનો

(૩) શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે જ્ઞાનો

(૪) આરોગ્ય ક્ષેત્રે જ્ઞાનો

(૫) રાજકીય ક્ષેત્રે જ્ઞાનો

(૬) વહીવટી તંત્રના વિકાસમાં જ્ઞાનો

(૭) નારી વિકાસમાં જ્ઞાનો

(૮) સ્મત-ગમત ક્ષેત્રે જ્ઞાનો

(૯) વસ્તી નિયંત્રણમાં જ્ઞાનો

આમ, બંધારણમાં સ્ત્રીઓને ઉચિત સ્થાન આપી બંધારણના ઘડવૈયાઓએ ખરેખર તો સ્ત્રીઓને વિશેષ દરજ્જો આપ્યો છે.

❖ આધુનિક સમયમાં સ્ત્રીનું સ્થાન

આધુનિક યુગમાં, જ્યારે નારી સશક્તિકરણની આંદોલન આગળ વધે છે, ત્યારે સ્ત્રીના જીવનમાં નવા પડકારો અને તકનો સંવાદ પણ જોવા મળે છે. આજે, સ્ત્રી શિક્ષણ અને કારકિર્દી દ્વારા પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન બનાવવામાં પ્રયત્નશીલ છે. એક તરફ જ્યાં પરિવાર અને સંસ્કૃતિની જવાબદારી છે, બીજી તરફ આધુનિક અર્થવ્યવસ્થા અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી, સ્ત્રી પોતાનું સ્વતંત્રતાનું સાક્ષર રૂપ પેદા કરી રહી છે.

"સ્ત્રીની કુદરતી શક્તિ અને સંસ્કારના સિંચનમાં તેના મનોવ્યવહારનો મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા છે. જ્યારે સ્ત્રી ઘર, પરિવાર અને સમાજની જળસિંચન કરે છે, ત્યારે સમસ્ત સમાજને એક મજબૂત આધારે ઉભો કરવામાં મદદ મળે છે."

(સામાજિક સંશોધન અહેવાલ, 2021)

આ દૃષ્ટિકોણ પરથી, આપણે શીખી શકીએ છીએ કે આધુનિક યુગમાં સ્ત્રીને પોતાની મૂળ શક્તિ અને પરંપરા જાળવી રાખવી અતિ આવશ્યક છે, જેથી તે કુટુંબ અને સમાજમાં સંસ્કારોને પ્રેરણા આપતી રહેશે.

❖ જન્મો બંધારણીય સુધારો

વર્તમાન સમયમાં સ્થાનિક કક્ષાથી લઈને વૈશ્વિક સ્તરે મહિલા સશક્તિકરણની વાતો ચાલી રહી છે. ૨૧મી સદીની શરૂઆત જ આપણે મહિલા સશક્તિકરણના બુલંદ નારાથી કરી છે. વિશ્વની કુલ વસ્તીમાં અડધો-અડધ વસ્તી મહિલાઓની છે. માનવ વ્યવહારમાં મહિલાઓનું એક આગવું સ્થાન છે. મહિલાઓને આપણે મહિલા કહીએ છીએ મહિલા શબ્દ પોતે જ મહાનતા સૂચવનારો છે. સદીઓથી સમગ્ર વિશ્વમાં મહિલાઓના સ્થાન અંગે વિચાર-વિમર્શ થતા રહ્યા છે. વર્તમાન સમયમાં મહિલાઓને સ્પર્શતો એક સૈદ્ધાંતિક ખ્યાલ ઊભો થયો છે જે આધુનિક પરિભાષામાં (feminism) 'નારીવાદ' તરીકે જાણીતો થયો છે. વૈદિક યુગમાં આપણે ત્યાં મહિલાઓનું સ્થાન ઊંચું હતું. સમયે મહિલાઓને પુરુષોની પ્રતિકૃતિ ગણવામાં આવતી વૈદિક સમયમાં શરૂઆતમાં તેમનું સ્થાન ઊંચું હતું. પરંતુ સમય જતા કેટલીક સમસ્યા ઊભી થતા મહિલાઓનો દરજ્જો નીચો ગયો. ૨૧મી સદીના પ્રથમ દાયકામાં પણ મહિલાઓની હાલતમાં સુધારો થયો નથી. પરંતુ એ વાત સત્ય છે કે આજે વિશ્વના લગભગ બધા દેશોમાં મહિલાઓ માટે તેમજ

તેમના હિત માટે અનુકૂળ વાતવરણ ઊભું થઈ રહ્યું છે. પરિણામે ૨૧મી સદીને મહિલાઓની સદી કહેવામાં આવે છે.

❖ બંધારણમાં સ્ત્રીઓ અંગેની જોગવાઈઓ:

૨૬મી જાન્યુઆરી, ૧૯૫૦ના દિવસે ભારતનું બંધારણ અમલમાં આવ્યું. જેને એક પ્રકારની શાંત ક્રાંતિ કહેવાય. નાના-નાના સમૂહમાં વહેંચાયેલો ભારતીય સમાજ. એક તંતુએ બંધારણ દ્વારા બધાયો. બંધારણનું આમુખ, ભારતીયોને કેટલાંક મહાન અધિકારો અને મૂલ્યોનું વચન આપે છે. જેમાં સ્વતંત્રતા, સમાનતા, સામાજિક, રાજકીય અને આર્થિક ન્યાય નોંધપાત્ર છે. "સામાજિક ન્યાયના ખ્યાલમાં આર્થિક અને સામાજિક રીતે પછાત વર્ગોના ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણની વાત મુખ્ય હાર્દ સમાન છે." ભારતીય બંધારણમાં મહિલાઓને વિશેષ રીતે સ્પર્શતી કેટલીક નોંધપાત્ર જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે.

- **આર્ટિકલ ૧૪** – હેઠળ રાજ્યે પુરુષ તથા સ્ત્રીઓને કાયદા સમક્ષ સમાનતાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે.
- **આર્ટિકલ ૧૫**– હેઠળ રાજ્યે સ્ત્રી – પુરુષની વચ્ચે માત્ર તેમના વર્ગના આધારે ભેદભાવચુકત વ્યવહાર કરવા સામે પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે.
- **આર્ટિકલ ૧૬**– હેઠળ રાજ્ય દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી રોજગારીની તકોમાં સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોને સમાનતાનો અધિકાર, આ અધિકાર અન્વયે સ્ત્રીઓને સમાન કામ માટે સમાન વેતન મેળવવાનો હક્ક પણ બંધારણ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. બંધારણ માત્ર સમાનતાનો અધિકાર જ નથી આપતું. પણ એથી પણ બે ડગલાં વિશેષ આગળ જઈને,
- **આર્ટિકલ 15 (3)** – રાજ્યને કાયદા દ્વારા સ્ત્રીઓ માટે લાભ કર્તા વિશિષ્ટ જોગવાઈ કરવાનો અધિકાર પણ આપે છે.
- આ સિવાય સ્ત્રીઓને લગતા ૬ સીધા અને ૪૩, આડકતરા કાયદાઓ આપણા દેશમાં છે. પણ યોગ્ય અમલ નથી થતો.
- **આર્ટિકલ ૩૯** – રાજ્યે તેના તમામ નાગરિકોને જીવન નિર્વાહ પૂરતી તકો મળી રહે તે માટે સ્ત્રી અને પુરુષને સમાન કામ માટે સમાન વેતન મળે તે માટે સ્ત્રી તથા પુરુષ કામદારોના સ્વાસ્થ્યને હાનિ

ન પહોંચે તથા નાગરિકોને આર્થિક જરૂરીયાતો પહોંચી વળવા માટે તેમની ઉંમર અથવા શક્તિના પ્રમાણમાં અનુરૂપ ન હોય તેવા વ્યવસાય સ્વીકારવા ન પડે. તે જોવા પ્રયત્ન કરવો આર્થિકલ જરૂર-રાજ્યના કામદારો માટે કામની સુયોગ્ય અને માનવીય પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થાય અને માતૃત્વના સમયગાળા દરમિયાન સ્ત્રી કામદારોને રાહત મળે તે અંગે જોગવાઈ કરવી.

આ તમામ જોગવાઈઓનો મુખ્ય હેતુ સ્ત્રીઓને શોષણમાંથી મુક્તિ આપવી સમાજમાં તેમને સુયોગ્ય દરજ્જો અપાવવાનો છે. બંધારણ દ્વારા રાજ્યને સ્ત્રીઓ માટે લાભકર્તા વિશેષ કાયદાઓ ઘડવાની જે સત્તા આપવામાં આવી છે તે અન્વયે રાજ્યે સ્ત્રીઓને કારખાનામાં કાયદા અન્વયે રાત્રિના સમયે કામ ઉપર બોલાવવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવો, જોખમી, પ્રક્રિયાવાળા કામો ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવો, માતૃત્વ દરમિયાન રજાના હક્ક સહિત વળતર મેળવવાનો લાભ વગેરેનો સમાવેશ કરી શકાય.

❖ શિક્ષણ અને સંસ્કારનું મહત્વ

સ્ત્રીઓ એ માનવજીવનનું આધારસ્તંભ છે. તેઓ માતા, બહેન, પત્ની અને દીકરી તરીકે પરિવાર અને સમાજને આગળ વધારવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. પરંતુ આજના ઝડપી ગતિએ વિકસતા વિશ્વમાં સ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટે શિક્ષણ અને સંસ્કારનો સમન્વય અત્યંત જરૂરી છે. "સ્ત્રીઓ એટલે શિક્ષણ અને સંસ્કારનો સમન્વય" આ વાક્યમાં સ્ત્રીઓની બે મુખ્ય ગુણોનું સુંદર સંનાદન થયું છે. શિક્ષણ તેમને જ્ઞાન, કુશળતા અને આત્મનિર્ભરતા આપે છે, જ્યારે સંસ્કાર તેમને નૈતિક મૂલ્યો, સંવેદનશીલતા અને સામાજિક જવાબદારીનું બોધ કરાવે છે.

ભારત જેવા દેશમાં, જ્યાં પ્રાચીન કાળથી સ્ત્રીઓને દેવી તરીકે પૂજવામાં આવે છે, ત્યાં પણ તેમના અધિકારો અને તકો માટે લડાઈ ચાલી રહી છે. વેદકાળમાં ગાર્ગી, મૈત્રેયી જેવી વિદુષીઓથી લઈને આજના ઇન્દિરા ગાંધી, કલ્પના ચાવલા અને મેંગલ પ્રોજેક્ટની મહિલાઓ સુધી, સ્ત્રીઓએ શિક્ષણ અને સંસ્કારના સમન્વયથી અનેક યોગદાન આપ્યું છે. આ લેખમાં આપણે આ વિષયનું વિશ્લેષણ કરીશું, જેમાં ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ, મહત્વ, પડકારો અને ઉપાયોનો સમાવેશ થશે.

શિક્ષણ એ જ્ઞાનનો પ્રકાશ છે, જે અજ્ઞાનના અંધકારને દૂર કરે છે. સ્ત્રીઓ માટે શિક્ષણ માત્ર ડિગ્રી મેળવવાનું નથી, પરંતુ તે આત્મવિશ્વાસ, આર્થિક સ્વતંત્રતા અને સમાનતાનું માધ્યમ છે. યુનેસ્કોના

અહેવાલ મુજબ, જ્યાં સ્ત્રીઓ શિક્ષિત હોય છે, ત્યાં બાળ મૃત્યુદર ઘટે છે, કુટુંબની આવક વધે છે અને સમાજની પ્રગતિ ઝડપી બને છે.

સંસ્કાર એ નૈતિક અને સાંસ્કૃતિક મૂલ્યો છે, જે વ્યક્તિને સારા-ખરાબનું પાલન કરવાનું શીખવે છે. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં સ્ત્રીઓને 'લક્ષ્મી', 'સરસ્વતી' અને 'દુર્ગા' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જે શિક્ષણ (સરસ્વતી), સંપત્તિ (લક્ષ્મી) અને શક્તિ (દુર્ગા)નું પ્રતીક છે. સંસ્કાર વિના શિક્ષણ અધૂરું છે; તે વિજ્ઞાનના નામે અનૈતિક કાર્યો તરફ દોરી જઈ શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, મધર ટેરેસા જેવી મહિલા ઉચ્ચ શિક્ષિત ન હતી, પરંતુ તેમના સંસ્કારોએ તેમને વિશ્વમાં કરુણાનું પ્રતીક બનાવ્યાં. સ્ત્રીઓમાં આ બંનેનો સમન્વય થાય તો તેઓ પરિવારને મજબૂત બનાવે છે. શિક્ષિત માતા તેના બાળકોને વૈજ્ઞાનિક રીતે ઉછેરે છે, જ્યારે સંસ્કારશીલ માતા તેમને માનવીય મૂલ્યો શીખવે છે. આજના ડિજિટલ યુગમાં, જ્યાં સોશિયલ મીડિયા સ્ત્રીઓને નવા પડકારો આપે છે, ત્યાં આ સમન્વય વધુ જરૂરી બને છે.

ઉપસંહાર:

૭૩મો અને ૭૪મો બંધારણી સુધારાની જોગવાઈના લીધે મહિલાની ભાગીદારીમાં વધારો થયેલો જોવા મળે છે અને સ્થાનિક શાસનના ક્ષેત્રે ક્રાંતિકારી પરિવર્તન થયું છે. સ્ત્રીઓ વ્યક્તિગત અને સામૂહિક રીતે પોતાના પ્રશ્નો ઉકેલવા માટે સ્થાનિક સરકારો સમક્ષ રજૂઆત કરતી થઈ છે. તેઓ આ બંધારણીય વ્યવસ્થા, રાજ્યની ધારાસભા અને કેન્દ્રની સંસદમાં પણ પ્રયત્નશીલ થઈ છે. જોકે મહિલાઓને ૩૩% માંથી ૫૦% અનામત બેઠકો ફાળવવાથી મહિલાઓ પુરુષોની સમોવડી બની બની છે.

આમ, વૈદિક સમયથી સ્ત્રીઓ સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય ક્ષેત્રે પોતાનું યોગદાન આપી રહી છે. પ્રાચીન સમયથી સ્ત્રીઓ રાજકીય ક્ષેત્ર અગત્યની ભૂમિકા ભજવતી હતી આઝાદીના સમયથી સ્ત્રીઓ સૌથી વધુ જાહેરજીવનમાં પ્રવેશતી જોવા મળે છે. હવે તો તેઓ મતદાતા તરીકે, ધારાસભ્ય અને સંસદસભ્ય તરીકે પણ જાગૃત બની છે. મહિલાઓ જાહેર પ્રશ્નો માટે વધુ ઉત્સાહી જોવા મળે છે. આજે વૈશ્વિકીકરણના સમયમાં મહિલાઓ પુરુષોની પાછળ રહે તે શક્ય નથી. ૭૪મો બંધારણીય સુધારાએ મહિલાઓમાં સશક્તિકરણની અનુભૂતિ પૂરી પાડી છે. તેમનામાં ચેતના જગાડી છે. પરિણામે મહિલાઓ સ્થાનિક સ્તરથી આગળ વધીને રાજ્ય સરકારે અને કેન્દ્ર સરકારના સ્તરે રાજકારણમાં ભાગ લેવા ઉત્સુક બની છે.

અને પોતાનું મહત્વનું સ્થાન જાળવી રાખવા માટે પુષ્કળ મહેનત અને લગનથી ઉદ્કૃષ્ટ કામગીરી કરી રહેલ જોવા મળે છે. મહિલાઓમાં સશક્તિકરણ દ્વારા પ્રગતિનો નવો જ જુવાળ જોવા મળી રહ્યો છે.

સંદર્ભગ્રંથો:

1. શાહ ભાનુમતી. ફરીદા કંપનીવાલા, 'સ્ત્રી સંસ્કૃતિની આધારશીલા, પાશ્વ પબ્લિકેશન, પ્રથમ આવૃત્તિ-૨૦૦૨.
2. જોષીપુરા ભાવના કે "મહિલા સશક્તિકરણ" સેમિનાર ૧૪/૦૨/૨૦૧૦. સમાજશાસ્ત્ર ભવન, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભ વિધાનગર.
3. મકવાલા કિશોર. "મા તું હૃદયે વસનારી" પાશ્વ પબ્લિકેશન, અમદાવાદ, પ્રથમ આવૃત્તિ. ૨૦૦૪.
4. ભારતનું બંધારણ, તૃતીય આવૃત્તિ, સરકારી મુદ્રણાલય, ભાવનગર.
5. જીકાદરા હેમાબેન, યોજના - ભારતીય રાજકારણમાં સ્ત્રીઓનો વિકાસ, ડિસેમ્બર-૨૦૦૯.
6. શાહ રમેશ અને સોની સુરેશચંદ્ર, નગરપાલિકા માર્ગદર્શિકા, ઓલ ઈન્ડિયા ઈન્સ્ટિટ્યૂટ લોકલ સેલ્ફ ગવર્નમેન્ટ, અમદાવાદ, તૃતીય આવૃત્તિ-૨૦૦૬.
7. દેસાઈ નીરા અને ઠક્કર ઉષા, ભારતમાં સ્ત્રીઓ અને રાજકારણ કપરા ચઢાણ, આર. આર. શેઠની કંપની, અમદાવાદ, ઓક્ટોબર-૨૦૦૦.